

Ilija DRMIĆ

SPOMEN ČESTITKA ARHEOLOGU MR. TOMI ANĐELIĆU

U povodu 70. obljetnice života mr. Tome Andđelića posvećen mu je ovaj broj *Hercegovine* kao njezinu dugogodišnjem suradniku i glavnom uredniku. Tim povodom napisao sam ovaj tekst kao svoju, a i našu, svojevrsnu spomen čestitku, u kojoj ovoga vrsnoga arheologa, prisjećajući se nekih detalja iz svoga života i iz susreta s njime te s drugim arheolozima s kojima je on povezan i radno i prijateljski, podsjećam na njegovo životno opredjeljenje i njegov rad, a to je arheologija i sve u svezi s njom. Podsjećam njega sa željom da još radi, ali ujedno svraćam pozornost i na djelo što ga je s drugima napravio za naše opće dobro kako bismo svi znali to prepoznati i pravilno vrednovati.

1.

Tomislava Andđelića upoznao sam za vrijeme svoga prvog svećeničkoga boravka i pastoralnoga djelovanja u Mostaru od 1. rujna 1982. do 1. rujna 1986., te smo se ponovno susretali za vrijeme Domovinskoga rata (1991.-1996.) i sve do danas u istome tome gradu na Neretvi. Za njegova brata dr. Pavu čuo sam također u tim razdobljima, a mnoge detalje saznao sam od prof. Stjepana Galića koji je dugo godina bio u Konjicu i surađivao s njime. Čak sam video i opsežnu monografiju s naslovom *Historijski spomenici Konjica i okoline*, koja je tiskana u Konjicu 1975. god. Pavo je napisao o Konjicu i druge radove, od kojih sam neke s velikim zanimanjem i pročitao, posebice one o mitraizmu, čiji je hram otkriven u Konjicu. Stjepan Galić prijavio mi je da je s Pavom tri mjeseca istraživao stećke na Biskupu kod Glavatićeva. Biografiju i bibliografiju ovoga velikog hrvatskoga djelatnika upoznao sam u godišnjaku *Hercegovina*, čiji sam lektor i korektor od 2002. god. zahvaljujući Tomi Andđeliću, i naravno drugdje.

2.

Imao sam veliku čast lektoriranja knjige s naslovom *Usmene epske pjesme iz Neretvice kod Konjica*, koju je sastavio dr. Pavo Andelić, zapisavši narodne pjesme od svojih kazivača, počevši od svoga oca Franje. Knjigu je za tisak priredio 2006. god. mr. Tomislav Andelić i dr. Marko Dragić, a objavljena je u ediciji Hrvatskoga leksikografskog instituta BiH u Mostaru pod vodstvom i s uredništvom Ivana Andelića. Zanimljivo je ovdje pripomenuti da je pok. Pavo, kao kustos Zemaljskoga muzeja u Sarajevu, pripremio za tisak ovu vrlo zanimljivu knjigu 25. travnja 1959. kad je napisao predgovor, u kojem obrazlaže na koji je način nastala ova knjiga. Međutim, nije tiskana sve do spomenute godine. Više puta smo razgovarali Tomo i ja prije priređivanja i tiskanja o ovoj vrijednoj knjizi, u kojoj je sačuvano narodno književno stvaralaštvo i narodno blago, kao što su jezik i običaji. Iz tih razgovora osjetio sam Tominu ljubav prema rodnom zavičaju, prema svemu onome što je vrijedno, a isto tako i veliku ljubav prema bratu. Da Tomo voli svoj kraj, u to sam se uvjerio i mnogo ranije, a posebno onda kada sam kušao slatki med što ga je on proizveo te kada smo razgovarali o šljivicima njegova kraja, korisnosti šljiva i posebice o načinima pečenja i pijenja šljivovice. O tome je Ivan Ivo Andelić napisao i članak za *Hercegovinu* br. 19/2005. s naslovom *Šljivarstvo* i proizvodi od šljiva u općini Konjic, pa se o ovome mogu osvjeđočiti svi koje to posebno zanima. Budući da sam Tomi kao uredniku godišnjaka *Hercegovina* pomagao u pripremanju za tisak ito kao lektor, a nekoliko puta i kao suradnik u smislu prikaza knjiga (Carla Peeza i Veljka Paškvalina), on je predložio da lektoriram i ovu knjigu njegova brata Pave, što sam rado učinio. Tada sam upoznao Ivana Andelića i još neke osobe iz Hrvatskoga leksikografskoga instituta. Ivan mi je tada pomogao u ostvaraju predstavljanja romana s naslovom *Susret u Emausu, roman o Stepinu i patnji hrvatskoga naroda* hrvatske književnice Nevenke Nekić. Prezentacija je bila 14. svibnja 2006. u dvorani župe sv. Ivana Apostola i Evandjelista u Mostaru. Na predstavljanje ove zanimljive knjige došla je i spisateljica iz Zagreba. U mojoj svijesti, nakon čitanja obiju ovih knjiga, nadopunjali su se neki detalji, ispreplitali i miješali stvarajući mi još jaču sliku naše hrvatske patnje. Osim toga, zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca pokušalo se 1942. god. spriječiti da ne dođe u Mostar na ređenje za biskupa dr. Petra Čule. I mislim da se u svoj toj tadašnjoj ratnoj drami spominje i Konjic. Malo kasnije darovao mi je spomenuti Ivana svoju knjigu *Pogled iznutra* iz 2007. god., te sam na taj način upoznavši te drage ljude zavolio više i sve ono čime se oni bave za dobrobit svoga naroda i svih ljudi

dobre volje. Žao mi je što nisam mogao biti početkom lipnja 2006. na predstavljanju Pavine knjige u Konjicu u organizaciji njihova *Napretka*. Očito da su me spriječile moje obveze.

3.

Kad je riječ o arheologiji i povijesti, te svemu onome što je s tim u svezi, onda moram reći da moja ljubav i interes prema svemu tome seže još od dana djetinjstva. Naime, čuvajući kao dječak ovce u planini poviše rodnih Dobrića u buškoblatskom kraju, otkopavali smo stare ilirske gomile o kojima nismo ništa znali. Začudo, otkrili smo nekoliko grobova s ljudskim kostima. Sjećam se vrlo dobro da smo uvijek s velikim i dubokim osjećajima gledali u te kosti pitajući se zašto su tu u tim gomilama grobovi tih davnih nepoznatih pokojnika. Nismo nikome ni smjeli o tome prijavljivati, jer smo se bojali posljedica. Očito, u nama je tinjala s jedne strane želja da otkrijemo što se krije u gomilama, a s druge strane postojao je osjećaj svetosti prema pokojnicima i njihovim suhim kostima. Takvih scena bilo je podosta.

Kasnije sam rado odlazio na groblja i gledao grobove i spomenike pokraj njih. Posebno su me zanimala naša groblja sa starim kamenim kapelicama, visokim i masivnim križevima i stećcima. Bilo mi je zanimljivo čuti od starijih ljudi i žena da pod ovim ili onim grobom počiva biskup, svećenik, glagoljaš, fratar... Često su mi dolazili u snove pokojnici koji su davno pokopani. Činilo mi se kao da žele ustati ali ne mogu, jer ih nešto snažno priteže zemlji. Kako god pokušaju, opet se vrate u svoje grobove. Možda je sve to djelomično otupilo moje osjećaje i volju za starinama što ih krije zemlja jer me je grob na svoj način i radostio i opterećivao... Kad sam shvatio da je Kristov grob ostao prazan, onda su mi se misli osnažile. Danas opet obilazim groblja i grobove diljem Herceg Bosne. Bez straha!

Međutim, još bih se htio nečega prisjetiti a vezano je za arheologiju tijekom moga školovanja, da bih na taj način probudio i vaša sjećanja a posebice sjećanje našega slavljenika. U srednjoj školi u Zagrebu imao sam prigodu čuti od svojih profesora mnoštvo podataka vezanih za naše arheološke lokalitete koji su u tajnosti iskapani ili koji su zatrpani i ostavljeni za iskapanje u nekim budućim vremenima. Posebno su me kao srednjoškolca zainteresirale teorije i teze Josipa Britvića Bepe o tome da se Delminij nalazio u Bušku Blatu, te da je u Prisoju, gdje je otkrivena stara bazilika, grob biskupa Venancija. Odlazio sam na Gradinu u Koritima i Bukovo Gori, gdje se danas nalazi vjelbni samostan otaca karmelićana

(Zidine b. b.), zatim na lokalitet Manastirine u Bukovoj Gori, u Naklo, na Rešetaricu pokraj Podhuma gdje se slavi sv. Ilija i drugdje.

Na studiju teologije u Sarajevu imao sam prigodu u ljetnome razdoblju prepisati knjigu prof. dr. Mate Zovkića, koji ove godine slavi 70. rođendan i u čiju čast se priprema znanstveni zbornik, o zemljopisu Svetе Zemlje i o biblijskoj arheologiji po čemu je taj profesor predavao a po čemu smo mi studenti morali učiti za ispit. Iz tih knjiga mnogo sam naučio o zemljopisu i arheologiji, a u tome razdoblju dobro mi je došla i knjiga dr. fra Ive Bagarića o Kumranu, jer i u njoj se nalazilo mnoštvo podataka koji su važni za taj svijet Biblije.

Kad sam postao svećenik i djelatnik *Crkve na kamenu* u Mostaru, onda posebno obilazim grobove i fotografiram ih kao i stare križeve i stećke, te grobove svećenika glagoljaša o kojima biskup Ratko Perić redovito piše članke za *Crkvu na kamenu*. To ujedno shvaćam i kao svoja hodočašća na grobove predaka. S još većom ljubavlju odlazio sam na temelje otkrivenih crkava i bazilika iz rimske vremena, odnosno iz onoga razdoblja procvata gradnje sakralnih objekata kada je car Konstantin dao slobodu Crkvi Milanskim ediktom 313. god. Nije odmah zaživjela ta sloboda i nisu se odmah otpočele graditi crkve. To mi je zaokupljenost od srednjoškolskih dana. Moj kraj ima nekoliko bazilika, u Prisoju, na Rešetarici kod Podhuma, u Lištanima... Zatim slijede bazilike u posuškom kraju, širokobriješkom, ljubuškom, čapljinskom, potom na prostoru slavne trebinjsko-mrkanske biskupije. Gotovo na svima otkrivenim bazilikama stajao sam, molio se, fotografirao, o tome ponešto zapisao i drugima pripovijedao. I ne samo na lokalitete crkava, nego i na ostale povijesne i arheološke lokalitete (Mogorjelo, Bobovac, Zavala...).

4.

Bio sam u dva semestra u Dubrovniku na Teološkom institutu asistentom dr. don Boži Goluži kada sam ispredavao crkvenu povijest hrvatskoga naroda, a jedan semestar bio sam asistentom na Teološkom institutu u Mostaru kada sam tumačio arheologiju. Koristio sam za arheologiju knjigu dr. Đure Baslera s naslovom *Kršćanska arheologija* koju je tiskala u Mostaru 1986. i drugo izdanje 1990. god. *Crkva na kamenu* te knjigu dr. Veljka Paškvalina s naslovom *Kršćanstvo kasne antike u zaledu Salone i Narone*, koju je objelodanila Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu 2003. god. Ovo su mi dragocjena iskustva kada sam još više zavolio povijest i arheologiju, ali ipak je sve to u mome životu imalo sekundarnu ulogu. No, često sam u svojim nastupima i pogotovo prigodnim propovijedima

koristio činjenice iz povijesti i arheologije vezane za naše dvije biskupije u Hercegovini i biskupije u Bosni.

Što se tiče Đurine knjige, mogu reći sljedeće. Prvo izdanje lektorirao sam, a drugo izdanje lektorirao je don Božo Goluža. Prijelom i sve ostalo uradili smo u uredništvu lista i izdavaštva *Crkva na kamenu*. Kad sam bio na studiju hrvatskoga jezika i književnosti poslije toga u Zagrebu, bio sam ponosan vidjevši studente arheologije s ovom knjigom koju su koristili kao udžbenik. Vezano za knjigu Veljka Paškvalina mogu reći da je najzaslužniji za njezin pojavak dr. don Marko Josipović, kojemu sam pomogao u pripremi i lekturi. Ovu knjigu predstavio je u mostarskoj katedralnoj dvorani, među ostalima, i mr. Tomo Andelić te je na taj način ugostio svoga kolegu Veljka. Tada sam imao priliku biti na toj prezentaciji i na domjenku nakon prezentacije te razgovarati s obojicom arheologa. Studenti teologije čitali su odlomke iz te knjige što sam ih osobno odabrao, posebice mi je drag onaj dio kada Veljko opisuje biskupa Andriju i artefakt iz bazilike na kojem su uklesane ribe, znak kršćanstva, kriptogram: IHTHYS! Isus, Krist, Sin Božji! To sam stavio i na svoju mladomisničku sličicu prije 25. godina.

5.

No, kad je riječ o Tomi Andeliću, onda valja spomenuti one bazilike što ih je on sa svojim ekipama ljudi otkrio i opisao objavivši to u *Glasniku Zemaljskoga muzeja* u Sarajevu a potom i u zasebnim knjigama: *Starokršćanska cimska bazilika u Mostaru* i *Ranokršćanska dvojna bazilika - bazilica geminata u Žitomislićima kod Mostara*. Obje sam knjige pročitao i prezentirao studentima, a pišući u *Crkvi na kamenu* često sam spominjao i ove dvije bazilike služeći se spomenutim knjigama. O ovim dvjema bazilikama često sam slušao izlaganja don Ivice Puljića s kojim sam bio u Uredništvu lista i izdavaštva *Crkva na kamenu* od 1982. do 1985. god. U tome razdoblju u katedralu su često dolazili Đuro Basler, Andelko Zelenika i Tomo Andelić. Imao sam čast s njima razgovarati, a najčešće sam slušao njihove priče vezane za arheološki i istraživački rad. To je njihov ogromni doprinos koji trebamo vrednovati.

Smatram da bi bilo pametno objediniti sve Tomine otkopane i opisane bazilike i crkve u jednu knjigu i tako ih prezentirati našoj javnosti. Mislim da bi to dalo poticaja mlađim naraštajima da zavole povijest ali i arheologiju čiji pijuk može otkriti čuda pod zemljom ali u rukama vrsnih poznavatelja povijesti, umjetnosti, teologije i arheologije među kojima je i naš Tomo Andelić.

6.

I na kraju ove spomenske čestitke našemu Tomi čestitam i svima onima koji rade isti ili sličan posao objavljajući rezultate svoga rada u ovome časopisu i u ostalim sličnim časopisima. Oni nas uvijek razvesele nekim novim otkrivenim arheološkim lokalitetom i nekim predmetom koji zasvijetli u našoj stvarnosti kao da smo ga mi proizveli. Tako nas sada razveseljuje Marija Marić koja je otkrila svjetiljku u južnoj bazilici u Lištanima. Na njoj su motivi magarca i maslinove grančice, što nas, unatoč svim opreznim interpretacijama, ipak odvodi u ono povijesno vrijeme Kristova ulaska u Jeruzalem. Ima li veze naša elektrika i svjetiljka iz tih davnih vremena? Možda je s takvom upaljenom svjetiljkom ljepše danas dočekati, primjerice, Novu godinu na Mogorjelu nego u nekome raskošnom hotelu. Arheolozi nam omogućuju spajanje vremena i običaja, promjenu ritma života i meditaciju nad onim davnim arheološkim artefaktima o bujanju života i svemu što život čini lijepim. To nam je omogućio i naš slavljenik Tomo.